

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

Obraz revolučního Ruska v Haškových satirách

Bakalářská práce

Autor: Adéla Pokorná
Studijní program: B7507 - Specializace v pedagogice
Studijní obor: P-CJB- Český jazyk se zaměřením na vzdělávání
P-ONB – Základy společenských věd se zaměřením na vzdělání
Vedoucí práce: prof. PhDr. Vladimír Křivánek, CSc.

Zadání bakalářské práce

Autor: Adéla Pokorná

Studium: P111392

Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání,
Společenské vědy se zaměřením na vzdělávání

Název bak. práce: **Obraz revolučního Ruska v Haškových satirách**

Název bak. práce AJ: The Image of Revolutionary Russia in Hašek Satirs

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Analyzovat způsob zobrazení revolučního Ruska v povídkovém cyklu „Velitelem města Bugulmy“ a dalších prózách obdobně tematicky zaměřených.

Pytlík, Radko: Toulavé house, Praha 1969

Dějiny české literatury IV, Praha 1996

Anotace:

Analyzovat způsob zobrazení revolučního Ruska v povídkovém cyklu Velitelem města Bugulmy a dalších prózách obdobně tematicky zaměřených.

Pytlík, Radko: Toulavé house, Praha 1969

Dějiny české literatury IV, Praha 1996

Garantující
pracoviště: Katedra českého jazyka a literatury,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: prof. PhDr. Vladimír Křivánek, CSc.

Oponent: PhDr. Nella Mlsová, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 7.5.2013

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce prof. PhDr. Vladimíra Křivánka, CSc. samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 12. 8. 2015

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu bakalářské práce prof. PhDr. Vladimíru Křivánkovi, CSc. za jeho cenné rady, věcné připomínky a vstřícnost při konzultacích.

Anotace

POKORNÁ, Adéla. *Obraz revolučního Ruska v Haškových satirách*. Hradec Králové, 2015. Bakalářská práce. Pedagogická fakulta univerzity Hradec Králové.

Bakalářská práce se zabývá dílem Jaroslava Haška *Velitelem města Bugulmy a jiné povídky*, kde Hašek s nadsázkou popisuje revoluční Rusko. Na začátku práce jsou charakterizovány pojmy komično, humor a satira, protože na těchto pojmech jsou založeny příběhy v cyklu bugulmských povídek. Dále bakalářská práce informuje o životě Jaroslava Haška. Další kapitola rozebírá povídky z bugulmského cyklu a představuje hlavní postavu příběhů. Předposlední kapitola charakterizuje způsob zobrazení revoluce v povídkách. V závěrečné části práce se nachází Haškův postoj k ruské revoluci a československým legiím.

Klíčová slova: satira, humor, Jaroslav Hašek, velitelem města Bugulmy, revoluční Rusko

Annotation

POKORNÁ, Adéla. *The Image of Revolutionary Russia in Hašek Satirs*. Hradec Králové, 2015. Bachelor Thesis. Faculty of Education, University of Hradec Králové.

The Bachelor thesis deals with the work of Jaroslav Hašek *Velitelem města Bugulmy and other stories (Commander of Bugulma City)*, in which the author describes with exaggeration the revolutionary Russia. At the beginning of the thesis comedy, humour and satire are characterized, because these terms are based stories in the cycle of stories. It also informs about the life of Jaroslav Hašek. Another chapter discusses Bugulma stories and is the main character of the story. The penultimate chapter describes how to display a revolution in the stories. At the end of the thesis is Hašek's attitude towards the Russian Revolution and the Czech Legions located.

Keywords: satir, humour, Jaroslav Hašek, commander of the city Bugulma, revolutionary Russia

Obsah

Obsah	7
Úvod.....	8
1 Haškův satirický humor	10
1.1 Komika.....	11
1.2 Humor	11
1.3 Satira	13
1.3.1 Vznik satirického typu v tvorbě Jaroslava Haška.....	15
2 Jaroslav Hašek	18
2.1 Mládí a studium.....	18
2.2 Tvorba a zaměstnání	18
3 Velitelem města Bugulmy	21
3.1 Rozbor povídek	23
3.1.1 Výstavba díla	23
3.1.2 Jazyk	24
3.1.3 Promluhové formy.....	26
3.2 Vypravěč	26
3.3 Postavy	27
3.3.1 Hlavní postava	28
3.3.2 Vedlejší postava.....	29
3.3.3 Další postavy	30
4 Obraz revolučního Ruska.....	31
5 Hašek a revoluce	34
Závěr	36
Použitá literatura	37
A Primární literatura	37
B Sekundární literatura	37

Úvod

Tato bakalářská práce se zabývá zobrazením revolučního Ruska v letech 1917-1918 z pohledu spisovatele Jaroslava Haška, který toto téma zpracoval v díle *Velitelem města Bugulmy*. Soubor *Velitelem města Bugulmy* se skládá z 12 ironicko-groteskních povídek, které přibližují Haškův svérázný pohled na revoluční situaci v Rusku. Dílo poprvé vyšlo časopisecky v lednu až dubnu 1921 v *Tribuně*.

Jaroslav Hašek byl český spisovatel, novinář a publicista, jehož mezinárodně proslavil nedokončený humoristický román *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. Tento román byl několikrát dramatizován a dočkal se i filmových zpracování. Třebaže Hašek zemřel záhy, ve svých nedožitých čtyřiceti letech, patřil mezi nejplodnější české spisovatele. Bibliografie jeho díla zahrnuje přes 2000 autorsky ověřených humoresek, črt, povídek a reportáží.

Na žádost svého přítele Aloise Hatiny sepsal Hašek reportáž *I vyklepal prach z obuvi své...*, kde poprvé píše o svých zážitcích z Ruska. Tato reportáž je zařazena jako předposlední povídka v cyklu *Velitelem města Bugulmy a jiné povídky* a na pokračování vycházela v lednu roku 1921 v *Českém slovu*.

Téma bakalářské práce jsem si vybrala pro originalitu zpracování. Je to vyprávění, které spojuje věcnost, komiku, humor i satiru v jedinečné symbióze. Bakalářskou práci jsem rozvrhla do pěti kapitol

První kapitola se zaměřuje na problematiku revoluce v Rusku. Zde vymezují základní teoretické pojmy – komika, humor a satira, s kterými budeme v textu pracovat.

Druhá kapitola bakalářské práce přibližuje Haškovy pestré životní osudy. Patřil ke skupině anarchistických spisovatelů a žil bohémským životem. Často měnil zaměstnání. Byl novinářem v několika anarchistických časopisech i v několika odborných časopisech.

Třetí kapitola charakterizuje povídkové dílo *Velitelem města Bugulmy*, připomíná jeho vznik a charakterizuje jeho výstavbu. Všimá si jazyka, podob vypravěče a postav.

Čtvrtá kapitola se pokouší pomocí Haškova satirického humoru zachytit obraz ruské revoluce.

Poslední kapitola pak objasňuje Haškovy názory a postoje k událostem v Rusku.

1 Haškův satirický humor

V Haškových povídkách z bugulmského cyklu se snoubí humor se satirou. Díky humoru působí příběhy velitele Gaška hravě a uvolněně. Komika je součástí celé Haškovy tvorby i jeho života. A to i přesto, že dle přátel¹ Hašek nebyl veselý člověk. Chalupecký ve své knize uvádí názor Jarmily Haškové, který si vypůjčil z knihy *Přátelé Haškovi a lidé kolem nich* od Vilmy Warousové: „„*Jarmila (Hašková) říkala, že humorista a satirik nemusí být člověk veselý. Hašek je v jádru velmi vážný, ba smutný člověk.*““² Zajímavý výklad Haškova postoje ke světu, který vyjádřil Eduard Bass, citují ve svých knihách Radko Pytlík³ i Jindřich Chalupecký⁴: „*Eduard Bass viděl záhadu Haškovy osobnosti v jakémsi psychologickém dvojnictví, jímž prý satirik zakrýval svůj pohled na lidi a na život: „V Haškovi byli vždy dva lidé – jeden si dělal blázna a druhý se na to díval. Ten druhý Hašek, jemuž jen málo lidí dovedlo pohlédnout do tváře, uzřel strašnou jistotou nicotnost lidského života, a poznáv ji, snažil se ji popřít, umlčet, obejít, obelstít šprýmem, které dal provozovati oním Haškem prvním.*““⁵

Dílo *Velitelem města Bugulmy a jiné povídky* je vystavěno na komickém vyprávění, ve kterém se objevuje humor, satira a ironie. Tyto pojmy od sebe nelze příliš oddělit. Jejich znaky jsou buď totožné, nebo se navzájem prolínají.

¹ CHALUPECKÝ, Jindřich. Podivný Hašek. CHALUPECKÝ, Jindřich. *Expresionisté*. Praha: TORST, 1992, ISBN 80-85639-00-9, s. 182.

² Tamtéž. s. 182.

³ PYTLÍK, Radko. *Jaroslav Hašek*. Praha: Československý spisovatel, 1962, 144 s.

⁴ CHALUPECKÝ, Jindřich. Podivný Hašek. CHALUPECKÝ, Jindřich. *Expresionisté*. Praha: TORST, 1992, s. 173-191, 201 s. ISBN 80-85639-00-9.

⁵ PYTLÍK, Radko. *Jaroslav Hašek*. Praha: Československý spisovatel, 1962, s. 9.

1.1 Komika

Pod pojmem komika, komično se nám vybaví situace, která v nás vyvolává pobavení a smích. Komično je založeno na dvou jevech: „jeden je předmětem emocionální kritiky, zatímco druhý předkládá ideální obraz, s nímž srovnáváme komický jev, a zjištěné nedostatky považujeme za komické“⁶.

Základní a nepostradatelnou vlastností komična je společenský kontext. Obsah komiky je vždy spojen s reálnými sociálními a kulturními skutečnostmi. Důležitým rysem se stává moment náhody a překvapení. Komické vyjádření je vždy jedinečné a neopakovatelné. Dalším rysem je ludismus, hravost. Hravost zaručuje, že v díle najdeme radost a zálibu.⁷

„Smysl komiky totiž zpravidla spočívá v nesmyslu.“⁸

Pytlík připodobňuje Haška ke klaunovi, protože Hašek za svou předváděnou komikou schovává svou plachost a citlivost.⁹ „Haškova komika má tedy hodně společného s klaunskou maskou, zakrývající plaché a citlivé srdce.“¹⁰

1.2 Humor

Humor je nejmladší formou komična. Hlavním znakem je úsměvné a chápající hodnocení směšné situace. Je vztažen na vlastní osobu. Dle mnohých názorů humor dokáže sloučit komiku s tragikou.¹¹

Původní význam slova znamenal vlhkost, tekutinu. Slovo označovalo temperamenty, které Hippokrates určil podle poměru jednotlivých tělních šťáv, které se nazývaly „humorální šťávy“. K přenesení významu došlo až v alžbětinské době. Zde je humor chápán jako vrtoch, rozmar, rozpoložení dobré mysli. V knize Vladimíra

⁶ Rudolf Rouče in *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 177.

⁷ CHALUPECKÝ, Jindřich. Podivný Hašek. CHALUPECKÝ, Jindřich. *Expresionisté*. Praha: TORST, 1992, ISBN 80-85639-00-9, s. 143-145.

⁸ Tamtéž. s. 142.

⁹ PYTLÍK, Radko. *Jaroslav Hašek*. Praha: Československý spisovatel, 1962, s. 12.

¹⁰ Tamtéž. s. 12.

¹¹ BORECKÝ, Vladimír. *Teorie komiky*. Praha: Hynek, s.r.o., 2000. ISBN 80-86202-65-8, s. 35 – 41.

Boreckého, jsou popsány různé názory na to, co označuje slovo humor.¹² „U Jonsona je člověk humorem. [...] pro Addisona člověk má humor. A podle Henryho Homa člověk dělá humor.“¹³ Borecký ve své knize uvádí alegorickou definici humoru Josepha Addisona a to: „[...] na počátku 18. Století je Humor líčen v alegorickém obraze jako dítě vzešlé ze sňatku Vtipu s démonou Veselostí.“¹⁴

Díky humoru se stal Hašek oblíbeným. Nejčastěji tím bavil ostatní při návštěvě hospody, kdy bezprostředně a impulsivně vymýšlel humorné příběhy. To dokazuje Haškovu spontánnost, vypravěčský dar, literární zručnost a rétorickou obratnost. Za tyto vlastnosti ho obdivoval jeho kamarád Josef Lada, kterého parafrázuje Radko Pytlík. „Pozoruhodný portrét, který nám Josef Lada vykreslil, není ovšem ještě celý Hašek. Je to souhrn možností: obratný mystifikátor, literární ekvilibrista, zručný řemeslník. Anebo geniální umělec, neboť jen genialita je schopna takového sepětí života a tvorby.“¹⁵

Haškovou odpovědí na svět a jeho nástrahy jsou smích a humor. „Humor jako vysvobození ze stísněných poměrů. Humor vznikající obrácením světa na ruby, humor jako poezie doby a sen o lepším životě. Humor, který se stává uměním.“¹⁶ Hašek sám žije ve světě „fikce“. Jeho humor je nekončící hrou.¹⁷ Jindřich Chalupecký nazývá Haška „tragickým bardem evropského nihilismu dvacátého století“.¹⁸

„,,Vtip, komičnost, satira, travestie, ironie a sarkasmy se přiházejí právě tak jako tragika, avšak humor je názor. Humor je povýšené stanovisko básníků, jíž shovívavě (třeba s nadsázkou) strojí statečnost, vychytralost, hněv, všechny hříchy a všechny ohavné i krásné vlastnosti. Humor není smáti se, ale lépe vědět.““¹⁹

¹² BORECKÝ, Vladimír. *Teorie komiky*. Praha: Hynek, s.r.o., 2000. ISBN 80-86202-65-8, s. 36.

¹³ Tamtéž s. 36.

¹⁴ Tamtéž s. 36.

¹⁵ PYTLÍK, Radko. *Jaroslav Hašek*. Praha: Československý spisovatel, 1962, s. 11-12.

¹⁶ Tamtéž s. 15.

¹⁷ CHALUPECKÝ, Jindřich. Podivný Hašek. CHALUPECKÝ, Jindřich. *Expresionisté*. Praha: TORST, 1992, ISBN 80-85639-00-9, s. 184-185.

¹⁸ Tamtéž s. 185.

¹⁹ GRYGAR, Mojmir. Bugulma: kvadratura kruhu. *Czech Studies: Literature, Language, Culture = České studie. Literatura, jazyk, kultura*. Amsterdam: Rodopi, 1990, ISBN 90-5183-161-7, s. 86.

V povídkách ke komicko-humorným scénám dochází například v povídce *Krestný chod*. Kdy velitel Gašek žádá představenou kláštera o jeptišky na úklid. V dopise není však napsán účel posláni a abatyše si význam domyslí podle svého. „*Pošlete okamžitě 50 klášterních panen k dispozici petrohradskému jízdnímu pluku. Klášterní panny prosím pošlete přímo do kasáren.*“²⁰

V této situaci dochází k absurditě jazyka, kdy dva mluví stejným jazykem, ale každý mluví o něčem jiném. Slova druhých si vykládají podle svého chápání.

Dalším příkladem je povídka *Malé nedorozumění*, která vypořádává, jak velitel Gašek měl uvítat a přivést generála Sun – Fu k projednání hranic mezi sovětským Ruskem s Mongolskem a Čínou. Gašek si na cestu s sebou sestaví vojenský průvod, který má být čestným doprovodem. Na cestě za generálem Sun- Fu do Urzy se k čestnému průvodu přidávají další lidé, kteří si stejně jako Sun- Fu vysvětlují průvod jako válečné tažení. Gašek jen těžko vysvětluje své dobré úmysly. „*Mezitím zcela klidně blížil jsem se k Urze, abych tam uvítal generála Sun- Fu, který stejně znepokojen počal stahovat k Urze posádky z čínských hranic a nakonec měl v Urze proti mně tři divize čínské pěchoty, pluk japonské jízdy a dva diviziony dělostřelectva. Pod Urgou došlo k osudné bitvě, která zuřila po dva dny. Složili tam kosti všichni moji Burjati. Byl jsem rozbit na maděru.*“²¹

1.3 Satira

Satira patří mezi další základy literární komiky. Jde o vyjádření kritického postoje. Poprvé se žánr satiry objevuje v antice a od té doby je trvalou součástí literatury.

Od humoru se satira liší svým zaměřením k výsměchu. Satira je pevněji spjata s dobovými společenskými normami než humor. Satira se snaží o odhalení nedokonalostí a o kritiku těchto skutečností.²²

²⁰ HAŠEK, Jaroslav. *Velitelem města Bugulmy*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-2041-1, s. 35.

²¹ Tamtéž. s. 118-119.

²² Dagmar Mocná in *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha - Litomyšl: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-x, s. 162.

Dagmar Mocná v knize *Encyklopedie literárních žánrů* uvádí dva významy účinku satiry. První účinek je založen na nesouladu reality a ideálu. Jde o představu ideálu nebo lepšího stavu, postavy v dílech jsou idealizovány. Druhým významovým účinkem je samostatné uvažování čtenáře. Čtenář sám musí najít podstatu satiry, která je v díle schována v opaku toho, co je řečeno. Tento žánr vyžaduje od čtenáře znalost kontextu a aktivní myšlení.²³

Důležité znaky, které jsou součástí satir, jsou převážně nadsázka a všudy přítomná ironie. Cílem nadsázky je zvýraznit určitou situaci. Nadsázka je typickým znakem Haškových satir.²⁴ „„Čuvaši pravoslavní jeden, deset, třicet, padesát let – Čeremiši pohani, svině.““²⁵ „Nestačí-li však padesát, vezmu jich z kláštera sto, dvě stě, tři sta.“²⁶ „„Pardon,“ řekl jsem, „vy nepřinesete tři, ale pět liber svíček.““²⁷

Ironie sama o sobě nemusí být komická, ale pro komiku se jí často využívá. Jde o opak významu slov. Člověk, který ironicky promlouvá, myslí opak toho, co říká. Za ironií se skrývá výsměch, pohrdání a žert.²⁸ „Ironii lze charakterizovat jako umění říci něco, aniž by to bylo skutečně vysloveno.“²⁹

Satirická ironie se v povídkách objevuje převážně v rozhovorech mezi Gaškem a Jerochymovem. „Sesazený mnou velitel města Jerochymov vydal rozkaz všemu revolučnímu tverskému pluku vystoupit z města v bojovém pořádku a utábořit se za městem a sám se šel rozloučit se mnou. Ujistil jsem ho, že jestli se bude pokoušet se svým plukem provést opět nějakou nepříjemnost, že dám tverský pluk odzbrojit a jeho pošlu před revoluční vojenský tribunál fronty. Ostatně hrajeme s odkrytými kartami. Tovaryš Jerochymov ze své strany ujistil s velkou upřímností, že mne dá, jakmile petrohradský jízdecký pluk opustí město, pověsit na vršku nad Malou Bugulmou, aby na

²³ Dagmar Mocná in *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha - Litomyšl: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-x, s. 612 – 613.

²⁴ Jaroslava Heřtová in *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 143.

²⁵ HAŠEK, Jaroslav. *Velitelem města Bugulmy*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-2041-1, s. 11.

²⁶ Tamtéž. s. 37.

²⁷ Tamtéž. s. 37.

²⁸ BORECKÝ, Vladimír. *Teorie komiky*. Praha: Hynek, s.r.o., 2000. ISBN 80-86202-65-8, s. 30.

²⁹ Tamtéž. s. 30.

mne bylo ze všech stran vidět. Podali jsme si ruce a rozešli jsme se jako nejlepší přátelé.“³⁰

„„Je to opravdu jen žertík, holoubku můj,“ řekl měkce Jerochymov, „chceš revolver, vezmi si ho, koho bych střílel.“ [...] Usmál jsem se: „Vy jste hlupák, tovaryš Jerochymov. Pro takové žertíky se přece nikoho nezavírá. Sám jste řekl, že je to opravdu jen žertík.“³¹

V některých³² pasážích dochází ke gradaci ironie a je použito sarkasmů neboli jízlivých vtipů či kousavých výsměchů. V povídkách bugulmského cyklu má sarkasmus podobu *mazlivých oslovení*³³. „„Už jdu, holoubku, dušinko, jdu, já jen tak.“³⁴ „„Nevytisknu, nemohu, holoubku,“ načež jeho soused s revolverem žadonil: „Vytiskni, dušinko, miláčku, holubičko, vytiskni, prosím tě.“³⁵

1.3.1 Vznik satirického typu v tvorbě Jaroslava Haška

V první řadě Hašek své čtenáře zaujme tím, že zobrazuje neodvozeně a bezprostředně skutečnost. Haškových satirický typ je typem lidového hrdiny. V Haškových dílech nalezneme úzké sepětí skutečnosti a fikce. Jeho povídky jsou psány prostým jazykem, ale přitom suverénně vypravěčsky zvládnutým. Někdy Hašek používá tradičních vypravěčských prostředků a postupně se v jeho díle rodí postava lidového chytráka, který svým naivismem přelstí vzdělané a mocné pány toho světa.³⁶

V povídkách z cest se Hašek přibližuje tradičnímu psaní, které praktikovaly starší umělecké generace, s nimiž ho spojuje téma venkovského člověka. Z kontrastu, který panuje mezi venkovským lidem a pány, se zrodila postava lidového chytráka, který naivní lstí zvítězí nad nadutostí a hloupostí mocných. Postavu zobrazuje pomocí

³⁰ HAŠEK, Jaroslav. *Velitelem města Bugulmy*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-2041-1, s. 34.

³¹ Tamtéž. s. 57.

³² Zdena Kovářová in *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 335.

³³ Jazyková invence. PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Pedagogická fakulta, 2001. ISBN 80-7290-045-5, s. 90.

³⁴ HAŠEK, Jaroslav. *Velitelem města Bugulmy*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-2041-1, s. 29.

³⁵ Tamtéž. s. 53.

³⁶ PYTLÍK, Radko. Vznik satirického typu v tvorbě Jaroslava Haška. *O české satíře*. Praha: SNP, 1959, s. 259-271.

humoru, romantiky a fantastiky lidové tvorby. Čerpá z tradic, které se zdály být v té době překonané. Vznik jeho satirického typu je spíše úsilím se vymknout z literární závislosti vůbec. Podle Radko Pytlíka bychom měli na Haškův primitivismus a podmíněnost nahlížet jako k literární problematice v celé šíři, a ne se omezovat jen na takzvanou „vyšší“ literaturu.³⁷

„Na pozadí jeho satirické kritiky vystupuje téměř vždy optimistický rys lidovosti, konkrétní, zdravý lidský rozum, utajené a pošlapané lidové sebevědomí, které proniká na povrch i v okamžiku nejhlubší negace. Lidovost Haškova humoru stává se nejcharakterističtějším výrazem jeho „neliterárnosti“, jeho vztahu k umění i ke skutečnosti.“³⁸

Hašek odmítá modernistické stylizace, má odpor k abstraktním nesrozumitelným symbolům a preferuje úzký vztah ke čtenářům a snaží se zajistit nejširší publicitu.³⁹

Pomocí ironie Hašek zobrazuje společnost v nejostřejších rozporech, sociální téma popisuje bez sentimentality. Aby moralita a sentimentalita nepronikla na povrch, musí Hašek vždy vyrovnávat napětí mezi komikou a tragikou, ty jsou základem umělecké činnosti těchto próz.

Aby satirické postavy, které mají vlastnosti lidovosti, byly ucelené, spojil je Hašek s tématem antimilitarismu. V této době se anarchismus spisovatelů projevuje v zobrazování literárních postav mládeže, odmítajících odvod na vojnu. U Haška můžeme najít postavy rusínských chlapců, kteří jsou zavlčeni do kasáren z prostředí volných krajín plných přírodních krás. Jako příklad Radko Pytlík uvádí hlavního hrdinu povídky *Der verfluchte Ruthene*, který v kasárnách vzpomíná na dětství a rusínského chlapce Ťurmilina z povídky *Ze zápisků důstojníka*. Rusínští chlapci nejsou groteskními postavami, jejich protest je vyjádřen abstrakcí, obhajují svoji „duši“ a jsou bezbranní, jsou osamoceni.⁴⁰ *„Rozbít vládu konvence, vymanit pravdu ze zajetí lži je možné jen radikálním přehodnocováním hodnot, ironickým popěračstvím. Haškova*

³⁷ PYTLÍK, Radko. Vznik satirického typu v tvorbě Jaroslava Haška. *O české satíře*. Praha: SNP, 1959, s. 259-271.

³⁸ PYTLÍK, Radko. *Jaroslav Hašek*. Praha: Československý spisovatel, 1962, s. 21.

³⁹ PYTLÍK, Radko. Vznik satirického typu v tvorbě Jaroslava Haška. *O české satíře*. Praha: SNP, 1959, s. 259-271.

⁴⁰ Tamtéž. s. 259-271.

předválečná ironie je tudíž provokativní a cynická, stejně jako jeho životní bohémský postoj. ⁴¹

Většina literárních Haškových útoků vychází však z oblasti ironie a grotesky. Zástupcem takovéto postavy je voják z povídky *O hodném švédském vojákově*. Hrdina projevuje svou přehnanou oddanost švédskému králi tím, že neváhá na stráži zmrznout s blaženým pocitem, že konal svou povinnost. ⁴²

Haškovo satirické umění vrcholí v Dějinách strany mírného pokroku v mezích zákona. Haškovo založení strany bylo mystifikací, byla to pouze hra na politickou stranu. Hašek se stal jejím kandidátem do doplňovacích voleb. Později tuto mystifikační hru na politické volby vydal jako knížku. ⁴³

Úspěšně rozvíjí grotesku v tématech měšťanského a rodinného života. V této souvislosti a s tématem antimilitarismu, se zrodil satirický typ lidového hrdiny. Původní Haškovou myšlenkou a předobrazem Švejka je postava „řádného vojína“. ⁴⁴

„Pitomec u kumpanie. Dal se sám vyzkoušet, že jest schopen, aby vystupoval jako řádný voják.“ ⁴⁵

Haškova revoluční satira je založená na přehánění. Jeho vyprávění o působení na Bugulmě je pravdivé, ale přesto to není obyčejné podávání historických faktů. Významnými hodnotami satir se stává poznání revoluce a občanské války, tyto hodnoty čtenář musí najít pod rouškou vtipného vyprávění. ⁴⁶

⁴¹ PYTLÍK, Radko. *Jaroslav Hašek*. Praha: Československý spisovatel, 1962, s. 20.

⁴² PYTLÍK, Radko. *Vznik satirického typu v tvorbě Jaroslava Haška. O české satirě*. Praha: SNP, 1959, s. 259-271.

⁴³ Tamtéž s. 259-271.

⁴⁴ Tamtéž s. 259-271.

⁴⁵ Tamtéž s. 269.

⁴⁶ GRYGAR, Mojmir. *Bugulma: kvadratura kruhu. Czech Studies: Literature, Language, Culture = České studie. Literatura, jazyk, kultura*. Amsterdam: Rodopi, 1990, ISBN 90-5183-161-7.

2 Jaroslav Hašek

Jaroslava Haška známe jako spisovatele komických příběhů, satirika, humoristu a publicistu. Při sepisování jeho životopisu jsem vycházela z knížek Zdeny Ančíka⁴⁷, Jaroslava Soldána⁴⁸ a Radko Pytlíka⁴⁹. Dalším zdrojem, kterým jsem se inspirovala, byl *Lexikon české literatury*⁵⁰.

2.1 Mládí a studium

Spisovatel se narodil 30. 4. 1883 v Praze. Jeho otec byl učitelem. Kromě Jaroslava a jeho bratra rodiče ještě vychovávali osiřelou neteř. Rodina musela žít skromně. Často se stěhovali, byty byly tmavé a vlhké, proto byl Hašek často nemocen. Nejprve začal Hašek studovat na gymnáziu, kde byl jeho třídním učitelem Alois Jirásek. Ze začátku mu učení šlo, ale po smrti otce ztratil píli a z gymnázia odešel. Otce si Hašek vážil, ale také se ho bál.⁵¹ „*V mládí byl Jaroslav tichý, nevýbojný a před otcem, který mu ničeho neslevil, měl úctu a bál se ho.*“⁵² Maturitu si dodělal později na obchodní akademii.

2.2 Tvorba a zaměstnání

Hašek ke knihám našel vztah již v mládí. Už jako malý byl horlivý čtenář. Po krátké pracovní zkušenosti v bance Slavii se Hašek vydává na své dlouhé cesty. Jeho obživou se stává literární činnost. Haškovou oblíbenou zemí, kam podnikal výlety, se stalo Slovensko. Prošel a dobře poznal také Halič, Uhry a rodné Čechy. Tyto země mu byly inspirací při psaní cestopisných črt a cestopisných humorných povídek. Hašek viděl krásu v přírodě a ve venkovském životě.⁵³ „*[...] jsou Haškovy cestopisné črty překvapivě věcné a střízlivé. Jejich základní umělecké prostředky jsou popis,*

⁴⁷ ANČÍK, Zdena. *O životě Jaroslava Haška*. Praha: Československý spisovatel, 1953, 107 s.

⁴⁸ SOLDÁN, Ladislav. *Jaroslav Hašek*. Praha: HORIZONT, 1982, 208 s.

⁴⁹ PYTLÍK, Radko. *Toulavé house*. Praha: Mladá fronta, 1971, 392 s.

⁵⁰ PYTLÍK, Radko. *Lexikon české literatury*. Praha: ACADEMIA, 1993, s. 86-90. ISBN 80-200-0345-2.

⁵¹ ANČÍK, Zdena. *O životě Jaroslava Haška*. Praha: Československý spisovatel, 1953, s. 9-12 .

⁵² Tamtéž. s. 11.

⁵³ SOLDÁN, Ladislav. *Jaroslav Hašek*. Praha: HORIZONT, 1982, s. 21-24.

pozorování, reportážní záznam skutečnosti, objevují se tu citáty z folklóru, prvky dialektu atd.“⁵⁴

Jako novinář zastával názor anarchismu. Své názory publikoval do anarchistických časopisů – Omladina, Nová Omladina, Chud’as. Sám se stal redaktorem anarchistického časopisu Komuna. Důsledkem jeho radikálního chování bylo měsíční vězení.⁵⁵

Dalším jeho pracovním místem se stal časopis Ženský obzor. Haškovo první stálejší zaměstnání bylo místo redaktora v časopisu Svět zvířat. Díky této zkušenosti si zanedlouho otevřel Kynologický ústav. Z těchto životních zkušeností čerpal námět pro humoristickou knihu *Můj obchod se psy a jiné humoresky*.⁵⁶

Jako satirik a karikaturista předválečných politických poměrů se ukázal v období, kdy založil *Stranu mírného pokroku v mezích zákona*. Ve straně působil jako řečník, který si obratně a vtípně hrál se slovy.⁵⁷ „Byl zvolen také fiktivní kandidát na poslanecký mandát – Jaroslav Hašek, který tuto bohémskou hru bral nesmírně „vážně“. Jako skutečný táborový řečník si při svých projevech pohrál se slovy i jejich významy, dobře volenými hesly působil na city posluchačů. Jeho rétorická vystoupení měla kabaretní ráz.“⁵⁸

Po vstupu do československých legií spolupracoval s legionářským časopisem Čechoslovan, který vycházel v Kyjevě. Hašek ve svých článcích uveřejňoval svoji myšlenku, která se týkala národní samostatnosti a ozbrojeného boje proti Rakousku. Z tehdejších spisovatelů byl Hašek nejlepší a nejvtípnější. V této době začíná Hašek opět hojně tvořit.⁵⁹ „[...] stává se nejúspěšnějším fejetonistou a humoristou legionářského odboje [...]“⁶⁰ Později po názorovém sporu o postupu legií Hašek vystupuje z československých legií a přidává se na stranu Rudé armády. V revolučních bojích byl Hašek nejúspěšnější jako pisatel. V Moskvě otiskuje své příspěvky do

⁵⁴ SOLDÁN, Ladislav. *Jaroslav Hašek*. Praha: HORIZONT, 1982, s. 24.

⁵⁵ Tamtéž. s. 36-45.

⁵⁶ Tamtéž s. 55-60.

⁵⁷ Tamtéž. s. 73-75.

⁵⁸ Tamtéž. s. 74.

⁵⁹ Tamtéž s. 96-98.

⁶⁰ Tamtéž. s. 98.

komunistického časopisu Průkopník. Později v Ufě spolupracuje na vydávání novin Naš puť a časopisu Krasnyj strelok.⁶¹

Po návratu z Ruska do Čech čerpá náměty pro své povídky z pobytu v Rusku. Bydlení v Praze a práce pro kabaret Červená sedma neměly dlouhého trvání. Hašek se stěhuje do Lipnice nad Sázavou, kde těsně před smrtí (zemřel 3. ledna 1923) sepisuje své nejznámější dílo *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. První tři svazky tohoto slavného díla vycházejí ještě za života spisovatele. Čtvrtý díl, jehož konec dopsal fejetonista Karel Vaněk, vychází posmrtně.⁶²

⁶¹ SOLDÁN, Ladislav. *Jaroslav Hašek*. Praha: HORIZONT, 1982, s. 101-112.

⁶² Tamtéž. s. 124.

3 Velitelem města Bugulmy

V souboru, jenž nese název *Velitelem města Bugulmy*; s ruským podtitulem *Komendanton goroda Bugulmy*, Hašek dokonale rozvinul ironii a sebeironii.

Dílo⁶³ vycházelo od ledna do dubna 1921 v časopise *Tribuna*. Podnětem pro napsání byla nabídka redaktora Josefa Kodíčka, který obdivoval Haškův talent a také to byl vysoký honorář za slíbenou práci. Nikdo netušil, že toto dílo se stane jedním z přímých svědectví evropského intelektuála o událostech v ruské revoluci z let 1917-1918. Děj v revolučním tatarském městě popisuje Hašek podle osobních vzpomínek, které zcela odpovídají pozdějším nálezům v místních archivech. V archivu v Bugulmě je uveden datum příchodu Haška a také jeho prosba o třicet řeholnic určených k úklidu kasáren pro petrohradský jízdní pluk. Dále je doložen fejeton o zasedání revolučního tribunálu.

Nejzajímavější je, že tento soubor je skeptický. Hašek si dělá blázny, ale je to věcné až smutné. Může za to trpká zkušenost. Je to vyhořelé, člověk nikomu nevěří. Negace je patrná, blázny nejsou srdečné jako v jiných dílech. Je tam zřetelný nadhled nad situací. Je to téměř chronologicky řazeno a odpovídá to reálným zkušenostem. Objevuje se nadsázka, hyperbola, situace převádí do absurdity do zveličení. V souboru se objevuje jazykový humor a situační humor. Tragiku ukazuje návrat domů, který je zachycen v závěru knihy v povídce *I vyklepal prach z obuvi své....* V povídce na závěr, svedl novináře, co psal o jeho smrti. Informace o své smrti převádí opět v nadsázku a legraci. „*Průběhem pěti-šest let svého pobytu v Rusku byl jsem několikrát zabit a usmrčen různými organizacemi i jednotlivci.*

Navrátiv se do vlasti shledal jsem, že třikrát byl jsem oběšen, dvakrát zastřelen a jednu rozčtvrcen divokými vzbouřenci Kirgizy u jezírka Kale-Yšela. Konečně definitivně byl jsem probodnut v divoké hádce s opilými námořníky v jedné z oděských krčem. Toto se i mně zdá nejpravděpodobnějším.“⁶⁴ Povídka je důležitá z hlediska intertextové vazby. Poslední kapitola *Jak jsem se setkal s autorem svého nekrologu* ukazuje jazykovou hru s Erbenovou Kyticí se Svatební košilí. Stejně jako v *Kytici* se děj odehrává na hřbitově a vystupuje tu oživlý umrlec.

Soubor je klíčem k pochopení Haškovy ironie, která se objevuje v románu *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války* (1921-1923). Spojitost s literární

⁶³ PYTLÍK, Radko. Doslov. In Hašek, Jaroslav. *Velitelem města Bugulmy*. Praha: Karolinum, 2011. s.182-183. ISBN 978-80-246-2041-1.

⁶⁴ HAŠEK, Jaroslav. *Velitelem města Bugulmy*. Praha: Karolinum, 2011. s. ISBN 978-80-246-2041-1s. 173.

Bugulmou naznačuje původní název slavného díla – *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové i občanské války u nás i v Rusku*. Původně Hašek zamýšlel použít látku z bugulmských povídek do tohoto románu. Radko Pytlík uvádí, že důležitější souvislosti jsou však ironicko-groteskní výrazy a shody v pojetí tématu a vyprávění. Z bugulmského vyprávění číší ironický nadhled nad historií válečné revoluční epochy.⁶⁵

Oproti románu o Švejkovi je vyprávěč bugulmských povídek s událostmi spojen osobně.⁶⁶ A to proto, že námětem pro napsání povídek jsou osobní zkušenosti s revolucí v Rusku.

Haškův soubor obsahuje dvanáct povídek: *Velitelem města Bugulmy, Adjutantem velitele města Bugulmy, „Krestný chod“, V strategických nesnázích, Slavné Dny Bugulmy, Potěmkinovy vesnice, Nesnáze se zajatci, Před revolučním tribunálem východní fronty, Čžen-si, nejvyšší pravda, Malé nedorozumění, I vyklepal prach z obuvi své..., Jak jsem se setkal s autorem svého nekrologu.*

Hašek⁶⁷ poprvé o svém pobytu hovoří na žádost svého přítele a šéfredaktora Českého slova Aloise Hatiny v reportáži *I vyklepal prach z obuvi své....* Reportáž vycházela na pokračování od 3. ledna 1921 v Českém slovu. Hašek v reportáži osvětlil závěr svého pobytu v Rusku, který se týká návratu utečenců do vlasti. Z prvních vět je patrná změna v Haškově psaní. Autor si udržuje osobní odstup od čtenářů a vyjadřuje trpkou sebeironii. Vědomosti čtenářů a skutečné válečné zkušenosti Haškovy se lišily. Z tohoto zjištění vychází nevázaný, ale přitom hořký ironický a složitý humor. Haškova reportáž je založena na faktech chronologicky řazených. Kontrastním ironickým podtónem ukazuje dobové poválečné podoby geografických a civilizačních změn. V této době docházelo k častým změnám hranic států a tedy i změnám státní příslušnosti různých národů. Kromě změn týkajících se geografické polohy Hašek v povídkách ukazuje chaos v revoluci, pokles hodnoty měn, občanskou válku v Rusku. Životy lidí se změnil k horšímu, člověk ztratil veškeré duševní hodnoty.

„Na velikém nádvoří nastává třídění národů. Nějaký pán křičí německy: „Příslušníci Maďarské republiky nalevo, Rakouské napravo, Československé do středu,

⁶⁵ PYTLÍK, Radko. Doslov. In Hašek, Jaroslav. *Velitelem města Bugulmy*. Praha: Karolinum, 2011. s.184-186. ISBN 978-80-246-2041-1.

⁶⁶ Tamtéž. s. 184-185.

⁶⁷ Tamtéž. s. 176-178.

Rumunská ke vratům!“ Nastává strašný zmatek. U kanceláře stojí nějaký bývalý kadet a pláče. Zřízenec Mezinárodního červeného kříže dotírá na něho, aby řekl, kam patří. Vedou ho do kanceláře k mapě. Hledají tam Kološvár a nakonec se zjišťuje, že se stal z něho, na základě versailleského míru Rumun.“⁶⁸

3.1 Rozbor povídek

Při rozboru povídek se podkapitola bude nejprve zabývat výstavbou díla a poté se zaměří na jazykovou invenci v Bugulmských povídkách. Poslední část bude věnována promluhovým formám.

3.1.1 Výstavba díla

Dílo *Velitelem města Bugulmy* se skládá z 12 povídek. Název každé povídky nás informuje o obsahu příběhu. Nadpisy povídek jsou psány velkými písmeny. Název první povídky *Velitelem města Bugulmy* je obsažen i v názvu celého díla *Velitelem města Bugulmy a jiné povídky*. U první povídky a jako u jediné je také uveden ruský název *Komendantom goroda Bugulmy*.

Povídky jsou chronologicky řazené. Dějová linka začíná oznámením, že se Gašek stává velitelem města Bugulmy. Nejdříve Gašek popisuje cestu do Bugulmy a převzetí jejího vedení. Poté následují příběhy, které se odehrávají v Bugulmě. V závěru povídkového cyklu se dočítáme o cestě z Ruska domů a poslední povídka se odehrává doma v Praze. V některých příbězích se také objevují data, která Hašek uvádí chronologicky po sobě (např. v první povídce se objevuje: „*Když mně počátkem října devatenáctistého osmnáctého roku [...]*“⁶⁹ a ve čtvrté povídce je použito data „*Koncem měsíce října 1918 [...]*“⁷⁰)

Některé Haškovy povídky jsou spojeny těsněji a jiné volně. Těsnější spojení povídek si čtenář může všimnout u povídky první a druhé. První povídka končí tím, že Gašek je zbaven tovaryšem Jerochymovem velení města. Gašek se stává „pravou

⁶⁸ HAŠEK, Jaroslav. *Velitelem města Bugulmy*. Praha: Karolinum, 2011. s. 124-125. ISBN 978-80-246-2041-1.

⁶⁹ Tamtéž. s. 7.

⁷⁰ Tamtéž. s. 42.

rukou“ velitele Jerochymova. Druhá povídka začíná vyprávěním o tom, co Gašek hned po převratu v městě udělal.

„„Já proti tomu nic nemám, jestli budu vaším adjutantem,“ dopověděl jsem a zavolal jsem na svého ordonance: „Vasilij, postav samovar, popijeme čaj s novým velitelem města, který právě dobyl Bugulmu...““⁷¹

„První moji prací bylo, že jsem osvobodil své dva zajatce Čuvaše a šel dospávat to, v čem bylo překaženo převratem v městě“⁷²

Volné spojení se nachází mezi povídkami *Krestný chod* a *V strategických nesnázích*. V začátku nové povídky nenalezneme spojitost s koncem povídky předešlé.

„Spím pokojně, neboť vím, že ještě i dnes jest pod starými dubovými lesy Bugulmy monastýr Presvjatoj bogorodici, kde žije staříčká igumena, která se za mne, ničemu, modlí.“⁷³

„Koncem měsíce října 1918 došel mně na velitelství města Bugulmy tento rozkaz [...]“⁷⁴

3.1.2 Jazyk

V díle je užito převážně spisovné češtiny, která se realizuje v promluvě vypravěče v minulém čase. Přítomným časem pak promlouvají postavy.

Jelikož se děj povídek odehrává převážně v Rusku, v textu je zařazeno množství cizích slov ruských. Můžeme je rozdělit na slova vlastní, která pojmenovávají jména osob (*Gašek, Jerochymov, Agapov*), nebo která pojmenovávají jména měst a oblastí (*Bugulma, Klučevo, Simbirsko*). Obecná ruská slova se nacházejí v promluvě postav, zejména jsou použita při mluvě Jerochyma (*„„Golova ty moja dalaja, kak dolgo ja budu tějba nosit.““⁷⁵*). Mimo ruských slov se v díle objevují německá slovní spojení

⁷¹ HAŠEK, Jaroslav. *Velitelem města Bugulmy*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-2041-1 s. 19.

⁷² Tamtéž. s. 20.

⁷³ Tamtéž. s. 42.

⁷⁴ Tamtéž s. 42.

⁷⁵ Tamtéž s. 63.

(„„*Schlechte Leute haben keine Lieder*,“ [...]“) a v povídce *Čžen-si, nejvyšší pravda* jsou použity jména čínských zástupců (*Sun-Fu, Lu-J-Jao*).

V povídkách můžeme najít slova expresivně zbarvená: zdobněliny (*holoubek, dušinka, žertík, bradička*), familierismy (*matička, tatíček*) a slova hanlivá, která jsou použita jako nadávka (*pitomec, svoloč* = chátra, *svinstvo*). V textu se dále nachází slova, která po přiřazení k člověku, jsou citově zbarvená (*bručet, smlsnout si*).

K ozvláštňení textu byly použity slangové výrazy z vojenského prostředí, slang je četně zastoupen v celém díle (*batalion, salva, pluk, divizion, brigáda, revolver*).

Z dnešního pohledu se v díle objevují historismy a zastaralé tvary některých slov (*robátko, padoucnice, Austrálci, odpůldne, pracovité ruky, dobrovolci*). V některých větách jsou používány přechodníky (*uniknuv, ukrojiv*).

Dále se v textu objevují ustálená slovní spojení (*rozbit na maděru*), personifikace (*ranní slunce našlo, měsíc zahlédl*), přirovnání („*Připadal jsem si jako Žižka před Prahou, zejména když jsem viděl v průvodu školní dívky*“⁷⁶, *jest tvrdý jako Karlův most*), a intonačně přerušené výpovědi, které jsou v textu vyznačeny třemi tečkami („„*Vy jste se zbláznil. Po cestě musíte přece jít přes nějaké vesnice, kde vás nakrmí i napojí, a na Bugulmu navalíte kontribuci*...““⁷⁷, „*Kadet pláče ještě víc a sestra od Červeného kříže dává mu na cukr valeriánové kapky*...“⁷⁸).

⁷⁶ HAŠEK, Jaroslav. *Velitelem města Bugulmy*. Praha: Karolinum, 2011. s. 14. ISBN 978-80-246-2041-1.

⁷⁷ Tamtéž s. 8.

⁷⁸ Tamtéž s. 125.

3.1.3 Promluvvé formy

Jazykový projev v povídkách je založen na střídání monologických částí s částmi dialogickými.

Monolog je typickým jazykovým projevem pro promluvu jednoho účastníka.⁷⁹ Jedná se zejména o vyprávění. V díle monologem promlouvá vypravěč a jsou jím psány dopisy, rozkazy a vyhlášky.

„Druhý den k dvanácté hodině náměstí naplnilo se ozbrojeným lidem. Přišlo dobře přes tisíc lidí s vintovkami, někdo táhl i strojní pušku.“⁸⁰

Dialog označuje promluvu postav. Postavy svou promluvou ožívují text. Mluví jsou všestranně konfrontováni. Ukazují vzájemné vztahy a různé názory na situace.⁸¹ Nejčastějšími dialogy v povídkách jsou promluvy mezi hlavní postavou Gaškem a tovaryšem Jerochymovem. Ostatní dialogy probíhají mezi Gaškem a lidmi z velení. Tato promluva je založená na zjišťovacích otázkách, které se týkají organizačních věcí.

„[...] „A víte to určitě, že Bugulmy jest již dobyto?“

„Zprávy bližších nemáme,“ zněla odpověď, „velice pochybuji, že již nyní bude v našich rukách, ale než tam přijedete, doufám, že už zatím padne.“

„A budu mít nějaký průvod?“ Otázal jsem se tichým hlasem, „a ještě jedno: Jak se do té Bugulmy dostanu. Kde ona vlastně leží?“⁸²

3.2 Vypravěč

„Vypravěč je v komunikační perspektivě epické fikce primární informátor. Na rozdíl od dramatu, které vypravěče nemá, obvykle charakterizuje a cituje postavy, spoluprožívá a komentuje příběh a někdy i způsob vyprávění, kontaktuje fikčního

⁷⁹ Dialog a monolog. PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Pedagogická fakulta, 2001, s. 105-109. ISBN 80-7290_045_5.

⁸⁰ HAŠEK, Jaroslav. *Velitelem města Bugulmy*. Praha: Karolinum, 2011. s. 15. ISBN 978-80-246-2041-1.

⁸¹ Dialog a monolog. PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Pedagogická fakulta, 2001, s. 105-109. ISBN 80-7290_045_5.

⁸² HAŠEK, Jaroslav. *Velitelem města Bugulmy*. Praha: Karolinum, 2011. s. 7. ISBN 978-80-246-2041-1.

adresáta.⁸³ V díle Jaroslava Haška *Velitelem města Bugulmy a jiné povídky* je vypravěčem hlavní postava velitel Gašek. Tento typ vypravěče se nazývá přímým – personálním. Vypravěč je osobně přítomen v díle, splývá s postavou. Vypravěč vyjadřuje svůj názor a promlouvá ich formou⁸⁴ „*Se zájmem jsem si přečetl v Narvě vybledlý plakát, ve kterém před rokem estonská vláda slibovala neznámým pánům, kteří mne chytí a pověsí, 50 000 estonských marek odměny.*“⁸⁵

3.3 Postavy

„*Literární postavou [...] může být jakákoli bytost (člověk, bůh netvor, oživený předmět, zvíře). Zpravidla vyjadřuje přímo nebo metaforicky téma člověka.*“⁸⁶ Postavy v povídkách jsou charakterizovány převážně nepřímou. Jejich postoj k revoluci a vlastnosti můžeme odvodit z jejich chování. Postavy jsou nazývány pouze příjmením, vlastní jméno chybí (*Gašek, Jerochymov, Kalibanovna*). Při charakteristice postav jsem vycházela z vlastních postřehů na základě díla *Velitelem města Bugulmy a jiné povídky*⁸⁷ a z Mojžíry Grygara z jeho kapitoly *Bugulma: Kvadratura kruhu*.⁸⁸

⁸³ Vypravěč. PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Pedagogická fakulta, 2001, s. 164. ISBN 80-7290_045_5.

⁸⁴ Vypravěč. PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Pedagogická fakulta, 2001, s. 165. ISBN 80-7290_045_5.165.

⁸⁵ HAŠEK, Jaroslav. *Velitelem města Bugulmy*. Praha: Karolinum, 2011. s. 119. ISBN 978-80-246-2041-1.

⁸⁶ Postava. PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Pedagogická fakulta, 2001, s. 144. ISBN 80-7290_045_5.

⁸⁷ HAŠEK, Jaroslav. *Velitelem města Bugulmy*. Praha: Karolinum, 2011. 189 s. ISBN 978-80-246-2041-1.

⁸⁸ GRYGAR, Mojžíra. *Bugulma: kvadratura kruhu. Czech Studies: Literature, Language, Culture = České studie. Literatura, jazyk, kultura*. Amsterdam: Rodopi, 1990, s. 83-100. ISBN 90-5183-161-7.

3.3.1 Hlavní postava

Komisař Gašek

Hlavní postavou v cyklu povídek *Velitelem města Bugulmy a jiné povídky* a vypravěčem je velitel Gašek. Tato postava je přirozená a má některé autobiografické prvky autora Jaroslava Haška. Jako například příjmení, které se v povídkách objevuje v poruštěné podobě jako Gašek, nebo fakt, že Jaroslav Hašek byl při svém působení v Rusku poslán do Bugulmy. Dalším prvkem autobiografičnosti je umírněný názor na boj.

„*Velitel Gašek se snažil o nemožné: chce, aby totiž revoluce probíhala klidně a slušně.*“⁸⁹ Patří na stranu rudé armády, ale nezaujímá špatné smýšlení oproti bílým. Z toho důvodu se jeho život často ocitá na vlásku. „*Největší nebezpečí však přicházelo spíše ze strany jeho soudruhů než od 'třídního nepřítele'*“⁹⁰

Přes všechny těžkosti zůstává Gašek stále přátelský a se všemi zúčastněnými se snaží o dobré vztahy. „„*Občané! Děkuji Vám všem za vřelé a upřímné přivání a pohoštění chlebem a solí. Zachovávejte vždy staré slovanské zvyky, proti kterým ničeho nenamítám, ale prosím, abyste přitom nezapomněli, že jsem byl jmenován velitelem města, který má také své povinnosti. Proto žádám Vás, milí přátelé, abyste odevzdali všechny zbraně na radnici do místnosti velitelství města zítra kolem 12. hod. dopolední. Nevyhrožuji nikomu, ale víte, že město je ve stavu obležení.*““⁹¹

V povídkách si můžeme všimnout jeho pohostinnosti, štědrosti a ochoty přijímat návštěvy v kteroukoli hodinu. Těchto vlastností si může všimnout například v povídce *Před revolučním tribunálem východní fronty*, kdy v noci hostí nečekanou „návštěvu“ – tři osoby, které zastupují revoluční tribunál. Nabízí jim cigarety a popíjí s nimi čaj. Další příklad se objevuje v povídce *Čžen-si, nejvyšší pravda*: „*Nabídl jsem mu čaj a cigarety [...]*“⁹² Tento motiv nabízí čtenářům zamyšlení, proč by ve všem

⁸⁹ GRYGAR, Mojmír. Bugulma: kvadratura kruhu. *Czech Studies: Literature, Language, Culture = České studie. Literatura, jazyk, kultura*. Amsterdam: Rodopi, 1990, s.94. ISBN 90-5183-161-7.

⁹⁰ Tamtéž s. 94.

⁹¹ HAŠEK, Jaroslav. *Velitelem města Bugulmy*. Praha: Karolinum, 2011. s. 115, ISBN 978-80-246-2041-1.

⁹² Tamtéž. s. 101.

tom vzruchu a zmatku války neexistovala možnost dorozumění se bez křiku, hádek, výhružek a násilí.⁹³

Hlavní postava se vyznačuje vždy dobrou náladou a dobrou vůlí, se kterou se snaží vše vyřešit. Z nebezpečí si Gašek nedělá těžkou hlavu a vyskytující problémy řeší s nadhledem.

3.3.2 Vedlejší postava

Tovaryš Jerochymov

Výraznou postavou v povídkách je tovaryš Jerochymov. Je to sice fiktivní postava, ale stává se typem zkorumpovaného a věčně opilého a násilnického pseudorevolucionáře. Z přímé charakteristiky o něm víme pouze to, že je velitelem tverského revolučního pluku. Ostatní vlastnosti se dozvídáme pomocí nepřímé charakteristiky.

Jerochymov na chvíli zaujímá post velitele města Bugulmy, je srdcem veliký revolucionář. Revoluci vítá s otevřenou náručí, protože mu naskýtá možnosti vlastního zisku. Většinu času drancuje se svým plukem okolí a vykrádá městečka. Jerochymov jedná instinktivně, přichází s okamžitými nápady.⁹⁴ K jednání používá výhružky, nátlak a násilí. „„Rozkazují, aby všichni ti z celého města i újezda, kteří neumí číst a psát, naučili se tak během tří dnů. Kdo po té lhůtě bude uznán jako negramotný, bude zastřelen.““⁹⁵

Gaška v lásce nemá, nemá v něj důvěru. Jeho chování mu nepřijde obstojné v této revoluční situaci. Gašek je pro něj neschopný, proto se ho v povídkách snaží několikrát zlikvidovat. Přes toto nekalé počínání, se na několik okamžiků objeví u Jerochymova sympatie k Haškovi, a tak mu Jerochymov pomáhá s problémy a to v povídce *Potěmkinovy vesnice*.

⁹³ GRYGAR, Mojmir. Bugulma: kvadratura kruhu. *Czech Studies: Literature, Language, Culture = České studie. Literatura, jazyk, kultura*. Amsterdam: Rodopi, 1990, s. 94. ISBN 90-5183-161-7.

⁹⁴ Tamtéž. s. 94 a 97.

⁹⁵ HAŠEK, Jaroslav. *Velitelem města Bugulmy*. Praha: Karolinum, 2011. s. 27. ISBN 978-80-246-2041-1

3.3.3 Další postavy

Důležitými postavami jsou členové revolučního tribunálu Sorokin, Kalibanova a Agapov. Tito lidé nepřišli na přátelskou návštěvu, ale na udání prověřit chování Gaška. Postavy revolučního tribunálu jsou charakterizovány i přímo. Sorokina Gašek nazývá blondýna s plnovousem. Dozvídáme se o něm, že studoval moderní filologii a že v Petrohradě vydal sbírku básní, která nese název *Odboj*. Dalším členem tribunálu je milá, živá revolucionářka Kalibanovna oblečena v kožichu, která studovala medicínu. Třetím členem je Apagov, muž s radikálním názorem, který byl písařem u advokáta v Moskvě. Jsou to intelektuálové, kteří představují příslušníky bolševické revoluce. Jejich hlavní vlastností je podezíravost. Tribunál má za úkol odhalit a zlikvidovat každého odpůrce revoluce.

Nezbytnou součástí povídek, jsou pro nás čtenáře, fiktivní postavy členů vojenského sovětu v Simbirsku. Od těchto lidí chodí dlouhé rozkazy, které mají být bez otálení splněny. Rozkazy se často neslučují se skutečností, ale to je nezajímá, tím hůře pro Gaška.

4 Obraz revolučního Ruska

To jak Hašek vidí revoluci a jak ji popisuje ve vyprávění o Bugulmě, není obyčejným sletem historických událostí. Jeho satira a nadhled nejsou oproti jeho článkům v časopisech a novinách zaměřeny ideologicky. Bugulmským povídkám vládne chaos a překvapení.

Povídky⁹⁶ jsou směsí satirického výmyslu a skutečnosti, v kterých se objevuje nadsázka a absurdita. Jeho dělání bláznů z revoluce není tak srdečné jako v jiných dílech. Haška a i ostatní revoluce negativně poznamenala. Lidé se po revoluci cítí vykořistění a nedůvěřivý. Všichni ztratili své iluze a dosavadní postoje a hodnoty. Skrze humor se Hašek snaží mystifikované vyprávění chránit od reálného světa. Výmysl od skutečnosti lze někdy těžko rozpoznat. „*Hašek používal humoru nejen jako metody, s jejíž pomocí se snažil osvětlit a soudit rozpory světa, ale také jako záštitu, která ho měla chránit proti nesmyslnosti, zlu a hlouposti poměrů a lidí.*”⁹⁷

Revoluce v Haškových povídkách je zobrazena jako „*anarchie divokých tlup, jejíž záměry nejsou vždy jasné*”⁹⁸. Situace, do kterých se hlavní postava a zároveň vypravěč dostává, jsou mnohdy nelogické. Hned na začátku vyprávění Gašek dostává příkaz převzít velení nad Bugulmou. Nikdo ale neví, zda město bylo již dobyto a kde vůbec leží. „*„A víte to určitě, že Bugulmy jest již dobyto?” “Zpráv bližších nemáme,” zněla odpověď, “velice pochybuji, že již nyní bude v našich rukách, ale než tam přijedete, doufám, že už zatím padne.” “A budu mít nějaký průvod?” optal jsem se tichým hlasem, “a ještě jedno: Jak se do té Bugulmy dostanu, kde vlastně ona leží?” “Průvod máte, dostanete 12 vojáků, a co se toho druhého týče, podívejte se na mapu, myslíte, že já mám starosti jen o to, kde leží nějaká pitomá Bugulma.*”⁹⁹ Hašek často v povídkách znevažuje důležitost revoluce, vysmívá se jí. V povídce *Slavné dny Bugulmy* přirovnává boje rudoarmějců k Napoleonovi, kterého označuje jako pitomce. „*Napoleon byl pitomec. Co se, chudák, nastaral, aby pronikl do tajů strategie, co*

⁹⁶ GRYGAR, Mojmír. Bugulma: kvadratura kruhu. *Czech Studies: Literature, Language, Culture = České studie. Literatura, jazyk, kultura*. Amsterdam: Rodopi, 1990, s. 87. ISBN 90-5183-161-7.

⁹⁷Tamtéž. s. 87.

⁹⁸ Tamtéž s. 91.

⁹⁹ HAŠEK, Jaroslav. *Velitelem města Bugulmy*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-2041-1, s.

všechno nestudoval, než si vymyslel svou nepřetržitou frontu. Byl v Brinnenu i v Paříži na vojenských školách a měl dokonce propracovanou svou vojenskou taktiku a nakonec to prohrál u Waterloo.¹⁰⁰

V již zmiňované povídce a *I vyklepal prach z obuvi své...*, při nutném rozdělování národů na cestě do svých vlastí, Hašek skrytě poukazuje na geografické a civilizační změny. Líčí posunutí hranic, které nastaly po první světové válce. Hranice nastolené versailleskou smlouvou mají dopad na obyvatelstvo obydlených území, ze dne na den se jim mění státní příslušnost.¹⁰¹ „U kanceláře stojí nějaký bývalý kadet a pláče. Zřízenec Mezinárodního červeného kříže dotírá na něho, aby řekl, kam patří. Vedou ho do kanceláře k mapě. Hledají tam Kološvár a nakonec se zjišťuje, že se stal z něho, na základě versailleského míru, Rumun. Kadet pláče ještě víc a sestra od Červeného kříže dává mu na cukr valeriánové kapky...¹⁰². V této povídce je také zobrazeno, jak měna ze dne na den ztrácí svoji dosavadní hodnotu. „Poněvadž slyšel, že sovětské ruble za hranicemi nepřijímají a nic za ně nedávají, skoupil od spekulantů s penězi na Sucharevce romanovky, carské deseti a pětiruble, 1000 rublů za 50 000 sovětských. Měl tedy 4000 rublů romanovek. Pak mu někdo řekl, že Wrangel byl bit a romanovky za hranicemi neberou, tam že dnes mají cenu Kerenského ruble (dumské). Proměnil tedy 4000 rublů carských na 2000 rublů kerenek, které v Narvě k svému úžasu proměnil jedině na 400 estonských marek, které snažil se vyměnit na německé marky. Dostal za ně 80 německých marek. To mu dodalo. Počal skupovat opět sovětské rubly a dával 10 marek německých za 1000 rublů sovětských. Získal tím 8000 rublů, které vyměnil plný zoufalství za 40 marek, poněvadž zatím klesl kurs. V úterý udělal novou spekulaci s proměnou na carské peníze a ve středu se vrhl s jednou estonskou markou s nejvyšší věže hradu do hradního příkopu s výkřikem: „Éljen a Magyarország!“¹⁰³

¹⁰⁰ HAŠEK, Jaroslav. *Velitelem města Bugulmy*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-2041-1, s. 50.

¹⁰¹ PYTLÍK, Radko. Doslov. In Hašek, Jaroslav. *Velitelem města Bugulmy a jiné povídky*. Praha: Karolinum, 2011. s. 176-177. ISBN 978-80-246-2041-1.

¹⁰² HAŠEK, Jaroslav. *Velitelem města Bugulmy*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-2041-1, s. 125.

¹⁰³ Tamtéž s. 124.

Haškův¹⁰⁴ nadhled a pobavení nad historií Bugulmskými povídkami nekončí. Ve výsměchu a ironii pokračuje v popisu války ve svém nejslavnějším díle *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. Radko Pytlík v doslovu knihy Jaroslava Haška *Velitelem města Bugulmy a jiné povídky* uvádí trefný výrok Ivana Olbrachta, který po vydání prvního dílu Švejka poznamenal: „*Hašek stál nad válkou – on se jí smál.*“¹⁰⁵

¹⁰⁴ PYTLÍK, Radko. Doslov. In Hašek, Jaroslav. *Velitelem města Bugulmy a jiné povídky*. Praha: Karolinum, 2011. s. 184. ISBN 978-80-246-2041-1.

¹⁰⁵ OLBRACHT, Ivan In PYTLÍK, Radko. Doslov. In Hašek, Jaroslav *Velitelem města Bugulmy*. Praha: Karolinum, 2011. s. 184-185. ISBN 978-80-246-2041-1.

5 Hašek a revoluce

Haškův postoj k bojovným stranám nebyl nikdy jednoznačný jako pro ostatní, kteří měli jasně vyhraněný názor a řadili se tak k vojskům bílé armády či k rudým bojovníkům. Rozhodnutí opustit československé legie se u něj nezrodilo ze dne na den, pro něj to nebyla zrada přátel ani zbabělý úprk k nepřátelům. Svůj přechod na stranu rudých měl hlubší zdůvodnění, bylo to pro něj poslání. Hašek věřil, že ruská revoluce by měla být inspirací pro československé vojáky a výhru lze zajistit hned a to lidovým povstáním.¹⁰⁶

Přesto, že Hašek oficiálně od 14. 4. 1918 vystupuje z legií, neztrácí naději v obrat legií na správný myšlenkový pochod.¹⁰⁷ „*Neustále se zaměstnává myšlenkou, jak odvrátit vojsko od cesty do Francie. Prohlašuje, že v legiích je 70% socialistů, a už proto mají pomáhat revoluci v Rusku.*“¹⁰⁸

Československé vojáky přesvědčuje o přestupu. Jeho přemlouvání je vždy mírumilovné a přátelské, liší se tak od výhrůžek ostatních členů z bolševických řad. Tato přesvědčovací cesta byla úspěšná, Haškovi se povedlo převést celou samarskou odbočku československé národní rady na stranu Rudých vojsk.¹⁰⁹

Toto jednání není pochuti vedení československých legií, a proto je Hašek často lynčován v tisku. „*Oficiální poeta a kulturní expert Československého vojáka básník Rudolf Medek snaží se karikovat jeho charakter; nalézá v něm šaškovskou lhostejnost k lidem, nezodpovědnost a zbabělost: „Ale dnes vidím, že to je Tvůj osud, smutný osud Tvé amorfní duše i bezcharakterního, lhostejného lidství. Tvoje rolničky šaškovi našly smutný předmět v této vojně, je to Tvůj nejhnusnější vtíp, jenž se nazývá škoditi našemu hnutí a dělati mu uvnitř i navenek ostudu.*““¹¹⁰

Haškovo přání o legiích se nadobro rozpadá, až když českoslovenští vojáci dobijí Samaru a na Haška je vydán zatykač. Nezbyvá mu nic jiného než se schovat, zapomenout na představu revolučnosti legií a zcela se ztotožnit s novým prostředím. Když pominulo nebezpečí o život, přihlásil se na Revolučním vojenském sovětu

¹⁰⁶ PYTLÍK, Radko. *Toulavé house*. Praha: Mladá fronta, 1971, s. 300-304.

¹⁰⁷ Tamtéž. s. 304.

¹⁰⁸ Tamtéž. s. 304.

¹⁰⁹ Tamtéž. s. 306

¹¹⁰ Tamtéž. s. 306.

východní fronty, kde ho nejprve považovali za špióna legií. Díky záruce českých rudoarmějců je zbaven podezření a jako zkoušku dostává úkol. Je vyslán jako organizátor do města Bugulmy, kde má pomáhat veliteli města. Při výkonu jakéhokoli rozkazu Hašek jedná citlivě a lidsky, nikdy se nesnižuje k používání násilí.

V období, kdy pracoval v tiskárně v Ufě, byla nařízena čistka města od bílých. Hašek se jí musí účastnit, ale stáje jedná dle svého vnitřního přesvědčení, věří, že lid najde správnou cestu po dobrém, a proto se vyhýbá krutostem. Ve svém volném čase se věnuje cizincům, kteří jsou zajatí nebo přeběhli. V této době se rozšiřují vojska rudých řad o válečné zajatce a Hašek se stává bolševickým představitelem prvních řad. Své názory a postoje vydává v časopisech, které překládá do německého, maďarského a ruského jazyka.¹¹¹ *„Haškův poměr k revolučním povinnostem není nikterak jednoduchý. Komisař Hašek byl odpovědný a vážný, neměl však vlastnosti koženého byrokrata. V tom mu bránila jeho vnímavost, impulsivnost, citová bezprostřednost, jeho vřelý vztah k lidem. Revoluční radikalismus se u něho neproměnil v touhu po kariéře. Naopak. Účast na moci mu nepřináší uspokojení, stereotyp organizačního života v něm vyvolává čím dál tím víc nostalgické vzpomínky na domov, na veselou bohému, na Prahu.“*¹¹² V této situaci Hašek zastává názor Rudé Evropy. Změnil také pohled na válku. Počátečním cílem války bylo pro něho rozbití absolutistických říší a svržení kruté moci režimů. Nyní ale nachází druhý záměr, a to je osvobození a vzepření prostého lidu od vůdců revoluce.¹¹³

Hašek se ve své vojenské funkci i nadále věnuje propagandě. Své propagandistické fejetony, které se zabývají aktualitami doby, publikuje do časopisů a je vyslán, aby své názory přednášel na kurzech politických odděleních. Dle jeho projevů se Haškovo pojetí revoluce (kritika národní mentality a české revoluce) spojilo s myšlenkou diktatury proletariátu. Ruská revoluce byla pro publicistu Haška osvobozením davů lidu a projevením jejich práva na život.¹¹⁴

¹¹¹ PYTLÍK, Radko. *Toulavé house*. Praha: Mladá fronta, 1971, s. 310-315.

¹¹² Tamtéž. s. 328.

¹¹³ Tamtéž. s. 321.

¹¹⁴ Tamtéž. s. 322-324.

Závěr

Cílem bakalářské práce bylo seznámit se se životem spisovatele Jaroslava Haška v období, kdy žil v Rusku a informovat o revolučním Rusku ze spisovatelova pohledu. Haškův *obraz* revoluce je popsán ve čtvrté kapitole. Haškova satira v povídkách není zaměřená ideologicky. V příbězích jde o chaos a překvapivé situace.

Komika, humor a satira jsou neodmyslitelnou součástí Haškova rozsáhlého díla. Pomocí satiry se Hašek snaží kritizovat nedostatky ve společnosti.

Hašek se stal satirikem v předválečném období. Ve svých dílech využívá ironii, kterou naměřuje proti dobovým ideologickým hodnotám. Kritizuje nacionální ideály a programy. Jeho revoluční satira se soustřeďuje na přehánění. Bojuje proti Rakousku, proti slabosti v české politice. Vyvrcholením jeho postojů se stalo založení Strany mírného pokroku v mezích zákona. Tato strana představuje hru na politiku.

Knížka *Velitelem města Bugulmy a jiné povídky* je přímé svědectví o Haškově působení při ruské revoluci. Události, kterých byl Hašek součástí, popisuje s humorem a nadsázkou.

Hlavní postavou bugulmských povídek je vypravěč velitel Jaroslav Gašek. Jeho kladné vlastnosti a přátelské vystupování prostupují celou knihou a ukazují tak postoj k boji. Velitel města se vyvaruje veškerému násilí a revoluci propaguje mírem a rozumnou domluvou mezi lidmi. Jeho chování jako pro bolševického komisaře je nezvyklé. Protichůdnou postavou je v povídkách velitel tverského pluku Jerochymov, který je zarytý revolucionář. Jerochymov si s ničím nedělá hlavu a vše řeší násilím. Za neuposlechnutí jeho rozkazu hrozí smrt.

Hašek revoluci vnímá jako jediné východisko pro osvobození Československa a vymanění se z vlivu Rakouska Uherska. Ruská revoluce je pro něj osvobození lidu a domáhání se jejich práva na život. Hlavním nástrojem v boji je slovo. Píše propagandistické články a fejetony do ruských novin a přednáší své postoje na kurzech politických odděleních.

Použitá literatura

A Primární literatura

HAŠEK, Jaroslav. *Velitelem města Bugulmy a jiné povídky*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-2041-1.

B Sekundární literatura

ANČÍK, Zdena. Klasik české satiry – Jaroslav Hašek. *Literární noviny: týdeník pro kulturně politické a umělecké otázky*. 2.5.1953, roč. 2, č. 18, s. 3.

ANČÍK, Zdena. *O životě Jaroslava Haška*. Praha: Československý spisovatel, 1953.

BORECKÝ, Vladimír. *Odvrácená tvář humoru*. 1. Praha: Dauphin, 1996. ISBN 80-860119-21-7.

BORECKÝ, Vladimír. *Teorie komiky*. Praha: Hynek s.r.o., 2000. 210 s. ISBN 80-86202-65-8.

GILK, Erik. Dvojitý humor v povídkách Jaroslava Haška a Karla Poláčka. In: *Karel Poláček a podoby humoru v české literatuře 19. a 20. století*. Rychnov nad Kněžnou: Albert, 2004, s. 153-163. ISBN 80-7326-025-5.

GRYGAR, Mojmir. Bugulma: kvadratura kruhu. *Czech Studies: Literature, Language, Culture = České studie. Literatura, jazyk, kultura*. Amsterdam: Rodopi, 1990, s. 83-100. ISBN 90-5183-161-7.

HÁJKOVÁ, Alena. *Nejen o humoru*. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 143-155.

KISCH, Egon Ervin. *Caři, popi, bolševici*. Praha: Svoboda, 1966.

Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 1, A-G. Vedoucí redaktor Vladimír Forst. 1. vyd. Praha: Academia. 1985.

MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kol.: *Encyklopedie literárních žánrů*. 1.

PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - pedagogická fakulta, 2001. ISBN 80-7290-045-5.

Podivný Hašek. CHALUPECKÝ, Jindřich. *Expresionisté*. Praha: TORST, 1992, s. 175-191. ISBN 80-85639-00-9.

PYTLÍK, Radko. Doslov. In Hašek, Jaroslav. *Velitelem města Bugulmy*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-2041-1.

- PYTLÍK, Radko. Vznik satirického typu v tvorbě Jaroslava Haška. *O české satíře*. Praha: SNP, 1959, s. 259-271.
- PYTLÍK, Radko. *Data-fakta-dokumenty*. Praha: Emporius, 2013. ISBN 80-86346-18-8.
- PYTLÍK, Radko. *Toulavé house*. Praha: Mladá fronta, 1971.
- SOLDÁN, Ladislav. *Jaroslav Hašek*. Praha: HORIZONT, 1982.
- VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984.
vyd. Ladislav Horáček-Paseka, Praha a Litomyšl, 2004. ISBN 80-7185-669-X.